

„ДОЛАЗНИЦИ“, ОНИ КОЈИ ОСТАЈУ – НАЈНОВИЈИ БРОЈ СТРЕМЉЕЊА*

(*Стремљења: часопис за књижевност, уметност и културу*,
год. LXV, бр. 1–2, Приштина – Косовска Митровица:
Панорама–Јединство, 2025, 320 стр.)

Када један часопис посвећен културним, уметничким и књижевним питањима траје дуже од пола века у нашим приликама и времену, реч је о правом догађају. Када пишемо о *Стремљењима*, која се могу подичити уласком у 65. годину објављивања, а чије су прилике и времена били све само не „мирне воде“, приказ јубиларног броја постаје и гест поштовања и уважавања дуге традиције, колективних и индивидуалних напора и настојања који су ту традицију очували. Начела истакнута у уводном тексту уреднице Раде Комазец поводом шездесетогодишњице часописа (2020) – „императив уредништва током ових 60 година је квалитетна песма, добро прозно дело и ликовно стваралаштво као и увођење у свет књижевности и афирмација младих стваралаца“ – руководе и најновијим бројем. Тако витална енергија овог часописа не извире само из погледа уназад, погледа ка сопственој богатој историји, већ остаје обележена усмереношћу ка будућим годинама стварања корак који у себи проналази снагу да „стремим“ и након 65 година.

Очитује се та усмереност већ у одабиру рубрика које се доносе читаоцима часописа: „Токови савремене поезије и прозе“, „Есеј“, „Баштина“ (доприноси науке о књижевности поводом косовскометохијског стварања), „Преведена поезија и проза“, „Реч о књизи“, „Долазници“ (приноси најмлађих сарадника часописа), „Трагови“ (радови фигура које су оставиле знатан траг у нашој култури, уметности и књижевности) и „Ликовни живот“. Избор песама и краћих прозних облика у најбројнијој од рубрика часописа, „Токови савремене поезије и прозе“, на сигуран и непретенциозан начин демонстрира отвореност за поетички плурализам као уреднички принцип.

Велике, универзалне песничке теме – љубав, човеков однос према Богу, место поезије у људском животу – повезују песме ове рубрике. „Љубавна поезија“ Анђелка Заблаћанског описује љубав која је дубља од физичке, и доноси слутњу идеалне драге, док се у песмама Андријане Славих љубавни однос боји тамнијим

* Приказ је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

валерима, призваним и митским реминисценцијама на отмицу Персефоне („Жртва“, „Кербер ће зарезати“). Милица Симоновић предочава покушај разговора између љубавника који стално измиче разумевању („Реч две о љубави“), а у погледу типских/митизованих односа, Радмила Кнежевић у песми „У недељу прије јарка сунца“ благо иронизује фигуре из косовске легенде, премештајући их у песнички сиже тзв. љубавног боја. Блиско овој теми, Невена Милосављевић преиспитује маскулине стереотипе у нашој култури („И мушкарци воле цвеће“), што чини и Гордана Симеуновић („После рата“). Човек се пред Богом указује препун уздања, уверен у виши смисао и „обавезујућ дар“ живота (песме Милице Јефтимјевић Лилић „Глосирање живота“, „Све у двојству огледа се“, „Смисао велике обзнане“), али и рањив у својој огољености и смањености пред Богом (песме „У болу певам најдубље“ и „Скупљачи небеског праха“ Гроздане Лучић Лапић, овогодишњег добитника Награде „Лазар Вучковић“ за најбољу поезију објављену у часопису *Сиремљења* током једне календарске године), испуњен жељом за вођством, Божијом утехом и заштитом (песма „Зашто волим Бога“ Радмиле Кнежевић), с молитвом на уснама („Рождество твоје“, Лела Марковић; „Пресветој Богородици“, Божица Везмар). С друге стране, лирско „ја“ у исповедном тону у песмама Милоша Зуца исказује и своју изгубљеност у неразумној данашњици („Ни у реч, ни у људе“, „Без тебе“). Зубац евоцира аутопоетичку, орфејску фигуру – подједнако песничку и музичку – у дијалогу с Вејном Шортером, америчким џез саксофонистом и композитором (песма „Црни Орфеј“). Тежина наслеђа, што је посебно важна тема у песничким прилозима у овом броју, код лирског субјекта песама Веселина Мишњића јавља се и као свест о песницима-претходницима и осећање да песнички „занос старији од мене пуна двадесет и два века“ није добродошао нити разумеван у данашњем свету („Да сам се родио пре двадесет и два века“).

Поред универзалних песничких тема, песме ове рубрике окупљају се природно и око теме кретања, која задобија различита значења. Рубрика започиње песмама Жарка Миленковића, овогодишњег добитника Награде „Лазар Вучковић“ за најбољу поезију објављену у часопису *Сиремљења* током једне календарске године, насловљеним „Студије покрета“. У Миленковићевим песмама наречене студије јесу испитивања повлашћених тренутака сазнања, момената велике лепоте доживљених на путовањима, која се виде као простори слободе, док покрет постаје чин отпора за лирског субјекта. Мотив побуне против неких датости човекове егзистенције повезује Миленковићеве песме с песмама Милице Јефтимјевић Лилић, где се пак контрастно исказује потреба за „укотвљењем“, повратком „заветној земљи“ („Заветна земља“). Док је поезија Жарка Миленковића у овом броју *Сиремљења* поезија обзнане малих животних тренутака, доживљених у пуноћи чула („Талас“, „Студије покрета“), песме Милице Јефтимјевић Лилић у збиру најављују Божију Обзнану, Обзнану истине у коју се не може сумњати („Смисао велике обзнане“). Кретање је у поезији заступљено у овом броју часописа уједно и кретање кроз личну и колективну историју, ексцерпирану у песмама као историја страдања и изгнанства; поједине, нарочито болне њене тачке – страдање српског народа у Јасеновцу („Јасеновац“, Милош Зубац), мартовски погром („Погром Срба са Косова“, Славиша Миловановић), злочин над српском децом у Гораждевцу („Дан после“, Славиша

Миловановић) – посебно су тематизоване. Јованка Стојчиновић Николић песмом „Свједоци“ горким тоном описује привид нормалности у књижевном животу Косова и Метохије (манифестација Песнички сусрети „Лазар Вучковић“) последњих година XX века, у преплавујућој абнормалности свега осталог.

Песма „Исидорин бескрајни златогрев“ Владана Ракића комуницира с културним завештањем Исидоре Секулић. Културно наслеђе, поред књижевног, прославља се и у песни „Ђирилица“ Божице Везмар, и пригодној песни Бошка Сувајџића уз беседу изречену поводом представљања часописа *Даница* Вукове задужбине у Великој Хочи. Једна од ретких песама написаних везаним стихом у овом броју *Стремљења* (поред класичније фактуре неких песама Веселина Мишњића), ова ауторска здравица или благослов следи за беседом у којој се преклапају народни и црквени календар с календаром личног живота, а Михаљдан истиче у свем значају који има у народном животу и веровању Срба. Предачко-породично наслеђе прераста у песмама Веселина Мишњића („Завичајна уравниловка“), Гроздане Лучић Лалић („Сага праведне сузе“) и Милице Симоновић („Звона Драганца“), у аманет херојског етоса који руководи животним начелима лирских субјеката. Мотив куће повлашћен је у песмама Радмиле Кнежевић („Кућа велика као загрљај“) и Гроздане Лучић Лалић („Бездомник“), и повезан с развијаним темама историјских изгнанстава, наслеђа и слободе. Топоними Косова и Метохије (Пећ, Високи Дечани, Велика Хоча, Богородица Љевишка, Призрен) проширују појам „куће“ и „скућености“, већ евоциране „укотвљености“ за лирске субјекте песама Гордане Симеуновић, Радмиле Кнежевић и Јованке Стојчиновић Николић, а описани су изразито емотивним тоном; они постају важни знакови на путу лирских субјеката, у невољним и вољним „студијама покрета“ од Косова и Метохије, и изнова ка њима.

Поезија заступљена у најновијем броју *Стремљења* хуманистичка је у најширем смислу те речи и открива се у збиру песама, упркос различитим стиловима и сензибилитетима, као поезија отпора, љубави и посвећености – што може бити оличено и мотивом сунцокрета, чији је покрет увек за сунцем, а који се јавља у великом броју песама [песме Милице Јефимијевић Лилић („Смисао велике обзначе“), Андријане Славић („Сунцокрети“), Божице Везмар („Ода сунцокрету“) и циклус песама „Сунцокрети за моје пријатеље“ Александре Петровић Подколзин].

Вариран израз одликује прозу представљену у овом броју часописа. Голуб Јашовић у „Причама о Владети“ пригодно, топлим тоном, великим делом на основу сопственог сећања сакупља анегдоте из академског живота о академику Владети Вуковићу, професору српске и југословенске књижевности на Филозофском факултету у Приштини и једном од главних и одговорних уредника *Стремљења* (1983–1987). Фрагмент „Дежа ви“ из необјављеног романа Оливере Будимир обликује приповедача чије стање немира на плану интерпункције откривају бројна реторска питања и знаци узвика, постављени као пратиоци сведочанства младе девојке о демонстрацијама Албанаца 1968. године на Косову и Метохији. „Град на зрну соли“ одломак је новог романа Веселина Мишњића *Cum grano salis*, саге која прати животе муслиманске породице и муслиманско-јеврејске породице између 1932. године и шездесетих година 20. века у Тузли. У овом броју часописа објављен је фрагмент у ком отац породице учи своје синове да су ратови „зло ходочашће“,

те да је предуслов за рат привремено лудило. У „Алгата“ Александра Сокнића насловни организми постају спор, али доследан уништитељ једне плаже и сећања на породично летовање. Алге најпре само очуђују изглед плаже, да би крај приче у научнофантастичном тону наговестио инвазију ових организама на штету људи. Крсто Милошевић у духу народних предања доноси причу о животу и замонашењу Блажене Стојне – Преподобне Јефимије Девичке, подвижнице манастира Девич, с почетка 19. века, и још два текста – „Отказано опело“ и „Сузе“. Насловне сузе израз су немоћи и туге песника М. О. (по песми која је у текст укључена и по чувењу, Момчила Моше Одаловића) након минирања Манастира Светих врача Козме и Дамјана од стране припадника ОВК. Једноепизодичност одликује и причу „Отказано опело“ у којој се повратак у завичај за тешко болесног Косту указује као повратак здрављу. Извод из романа у настајању „Жена са грешком“ Весне Кораћ последњи је прозни фикционални текст у овом броју часописа. Овога пута у првом лицу јединине приповеда аналитичан женски глас који је у односу супротстављања према свету, али и неприхватања сопствених мана и страхова. Исповедност овог приповедног „ја“ открива женску фигуру која у зрелим годинама не наилази на прихватање света, те се отуд идентификује као „жена са грешком“.

Поетички плурализам који обликује идентитет часописа у овом броју тиче се и присуства народног стваралаштва, поред доминантно заступљених ауторских гласова. У прикладно названој рубрици „Баштина“ посвећеној косовскометохијском књижевном (и народном) наслеђу представљене су народне приповетке које је приредио др Владимир Бован. Виспрен дух народних умотворина открива се у приповеткама „Кад се неће, неће, кад се оће, оће“, „Оца и поп“, „Лења девојка“, „Девојка са модром жилом“, „Каква је жена“, „Брат, сестра и напасник муж“, „Мана из Гуштерице“ и „Агини загарићи и чипчија“. С типичним сижеима, оне су у знаку духовитог развештавања које пружа неопходан контрапункт тежим темама ауторске прозе и поезије, док непатвореност језика доприноси живости приповедања.

Мноштво рубрика показатељ је богатства предоченог материјала, али собом носи и задатак класификовања који нужно оставља понеки текст „на међи“, нарочито у рубрици „Есеј“, посвећеној овом облику, хетерогеном по себи. Овај сегмент у најновијем броју чине есеј Душана Стојковића „Поетика бити битног песника Момчила Настасијевића“ и текст Ђорђа Јевтића „Капитално дело о српском песништву Косова и Метохије“, настао поводом значајног издања *Историје српске поезије Косова и Метохије (1951–2022)* Александра Б. Лаковића. Јевтићев текст садржајем више одговара рубрици „Реч о књизи“, будући да представља приказ Лаковићеве историје. Објашњавајући разлоге за настанак *Историје*, њене циљеве (похрањивање и очување података о поетском стваралаштву Косова и Метохије насталом између 1951. и 2022. године за будуће генерације), критеријуме за укључивање песника (од којих је најинтересантнији избор приређивача онај који се тиче неопходности деловања, стварања песника на територији КиМ у трајању од најмање пет година) и предочавајући структуру *Историје*, Јевтић недвосмислено указује на размере овог подухвата и на Лаковићев пројекат као на врхунски облик посвећености завичају. На почетку свог есеја о Момчилу Настасијевићу, Душан Стојковић читаоцима пружа контекст, приказ међуратног периода, времена смене поетика

у српској књижевности, означене опозицијом предратно/послератно. Стојковић нас упознаје с најважнијим актерима тадашње књижевне сцене (Милош Црњански, Иво Андрић, Станислав Винавер, Растко Петровић, Момчило Настасијевић и др.), да би се потом усредсредило на оновремену и потоњу рецепцију песничког језика и дела Момчила Настасијевића, на схватање и дефинисање његове поетике од стране књижевних критичара и историчара, као и на периодизацију, поделу Настасијевићевог стваралаштва на три фазе (1922–1927, 1925–1933, 1934–1938). Свеобухватност Стојковићевог приступа Настасијевићу као културном посленику, писцу, критичару доприноси лакшем праћењу овог есеја, написаног поводом песника херметичне поезије. Приступна тачка ка „бити“ Настасијевићевог песништва за Стојковића су песникови есеји, и сами често значењски замагљени, као и својеврсне кључне речи попут појмова „рефлексја“, „надуметност“, „матерња мелодија“, „биће“. Ипак, есеј губи нешто од своје снаге и убедљивости у другој половини, не долазећи сасвим до синтезе предочених аргумената.

Најновији број часописа садржи и приказе, сабране у сегмент „Реч о књизи“. Речи о књигама овог пута писали су Милутин Ђуричковић, Драшко Дошљак, Жељка Аврић, Голуб М. Јашовић и Милан Михајловић. Милутин Ђуричковић пише о књизи *Тројство Милице Јефтимјевић Лилић* (2023) аутора Јохана Лавундија. Преводац који је на немачки преводио многа знаменита дела српске књижевности (роман *Доротеј*, сабране песме Бранка Миљковића, *Ишаку* Милоша Црњанског итд.), Лавунди је такође и песник, позоришни аутор, романописац и антологичар. Лавунди је већ раније, наглашава Ђуричковић, преводио поезију песникиње Милице Јефтимјевић Лилић, збирку *Мислиерија љубави* (2012). Сарадња између двоје песника и књижевника наставила се, и годинама уобличавала и кроз размену писама-посланица. Те посланице ушле су у састав књиге *Тројство Милице Јефтимјевић Лилић*, заједно с преводима песникињине поезије на друге стране језике – италијански, руски, француски, словеначки, енглески, бугарски итд. Лавунди приступа тумачењу поезије Милице Јефтимјевић Лилић запажајући елементе митова и присуство митских женских фигура (Пенелопе, Шехерезаде и Лилит) у њеној поезији. Милутин Ђуричковић у књизи види вредан гест уважавања другог песника и песнички бивствујућег бића.

Текст Милана Михајловића у сегменту „Реч о књизи“ заправо је говор који је Михајловић одржао у амфитеатру Филозофског факултета у Косовској Митровици приликом обележавања 40 година научног, педагошког и књижевног рада Голуба Јашовића. Михајловић, новинар и књижевник, управник НУБ „Иво Андрић“ Приштина, истиче Јашовићеву бескомпромисност (у животу и поезији), припадност завичају, марљивост у научном погледу. Књига изабраних песама бугарске савремене песникиње Розе Бојанове *Али* (2024), како пише Жељка Аврић, окупља песме настајале током 24 године у осам песничких збирки; те збирке носе наслове *Жедни воде* (1984), *Биографија осећања* (1990), *Меџафоре* (1996), *Масиљавија аура* (1999), *Поетско љиношење* (2003), *Далеки дивљи* (2006), *Нацрти Млијечног љуца* (2011), *Обрнути љавијација* (2018). Жељка Аврић приближава читаоцима одлике ових збирки, проналазећи да им је заједничка склоност ка графичким иновацијама унутар слободног стиха, обраћање пажње на интерпункцију, сложеност

наслова песама. О књизи Милорада Јеврића *Марко Миљанов Појовић у књижевној кријици и делетирисцици* (2023) пише Драшко Дробњак. На уводним страницама књиге Јеврић пише, а Дробњак овом приликом истиче, да је Миљанов већ за живота постао значајна фигура на ширем балканском и словенском простору. Мада не делује као да је Миљановљево писање могло утицати на његово чување више од јуначког држања, књиге *Примјери чојсџива и јунашџива*, *Племе Кучи у народној џричи и џјесми* и *Живои и обичаји Арбанаса* чине његово име и наслеђе препознатљивим до данас. Драшко Дробњак подробно предочава структуру Јеврићеве монографије и издаваја Јеврићеве закључке поводом Миљановљеве поетике – поетике реализма, у ком своје место проналазе обични људи снажне воље и неукаљаног образа. Дробњак похваљује интегрални Јеврићев приступ животу и делу Марка Миљанова Појовића. У тексту насловљеном „Голуб као поетоним од Светог писма до наших дана, вечита инспирација књижевних стваралаца“ Голуб Јашовић приказује књигу *Ој, Голубе, мој џолубе*, коју је приредио у коауторству са Славицом Јовановић. У књизи су заступљене народне песме у којима фигурира птица голуб, као и ауторске песме с истим мотивом. Јашовић описује како је текао рад на књизи током три године њеног припремања, даје њену структуру, ближе одређује број укључених песника и песама (више од две стотине песника, преко четири стотине песама), појашњава критеријуме који су одлучивали да ли ће се неки песник наћи у књизи. Поред афирмисаних песника, странице књиге испуњавају и песме мање познатих песника. Од укупног броја заступљених песника, њих тридесетак су с територије Косова и Метохије. Јашовић пише још о богатој симболици голуба у хришћанском свету, а позива се и на мноштво лексема насталих од облика *џолуб*.

Сџремљења су од првог броја била усмерена ка суштинским задацима афирмисања косовскометохијских стваралаца и информисања читалаца о највишим дометима и најзначајнијим резултатима косовскометохијских мисли и темџа, али су саставом сарадника, књижевника и уметника с ширег, југословенског простора и из албанске средине стапала ближе и удаљеније хоризонте у хвале вредној динамици размене културних, књижевних и уметничких вредности. Та се тенденција у овом броју показује песмама Виолете Танчеве Златеве, књижевнице из Македоније („Пољски дијџлози“), а пракса превођења дела из страних књижевности настављена је преводима француског песника „уклетника“ Жака Превела. Избор Превелових песама и њихов превод начинио је Душан Стојковић, сарадник часописа чији је есеј такође објављен у овом броју. Превел је, као мање познат француски песник, представљен читаоцима кратком био-библиографском белешком.

Задатак афирмисања сасвим младих песничких и прозних гласова остварује се рубриком „Долазници“, по којој смо и насловили овај приказ. Лазар Симоновић и Богољуб Симоновић, ученици ОШ „Вук Стефановић Караџић“ у Шилову, у песмама отварају и њиховом узрасту блиска питања другарства, животних изазова, али се баве и универзалним темама вере и уздања у Божије спасење, исказујући, пре свега, младалачку снагу вере у поезију. Песме Андрије Лазаревића у овој рубрици написане су зрелим, сведеним изразом, с античким алузијама и интимистичким тоновима. Однос идеализованог „ти“ и песничког субјекта инспирација је за стварање богатих песничких слика у Лазаревићевим песмама.

Противтежу претходној рубрици чини последњи сегмент часописа посвећен књижевности: „Трагови“. Трагови – песме Даринке Јеврић, тоном стишане а изразом раскошне, већ присутним топонимима припадајуће Косову и Метохији, и прозни одломци Алексе Аца Ракочевића („Самоћа“, „Безмуд“) – јесу делићи из опуса класика косовскометохијске књижевности, присутни у броју као завршна реч у представљеном мноштву гласова и поетика, реч која својим стваралачким луком и заокруженошћу обухвата и прве књижевне кораке „Долазника“ и оствареност и зрелост прилога с почетка броја.

Број завршава двама извештајима о ликовном и уметничком животу на Косову и Метохији, које прате фотографије изложених предмета (слика, графика, скулптура итд.). О изложби радова професора Факултета уметности Универзитета у Приштини – Косовска Митровица пише историчар уметности Небојша Јевтић. Јевтић у средњовековном ликовном стваралаштву проналази подстрек и инспирацију за развој ликовне уметности на територији Косова и Метохије у 20. веку. Самосвојни стил Приштинске школе сликарства, настајао током пет деценија постојања Факултета уметности, Јевтић описује као спајање апстракције и асоцијативности, изведено снажним бојама, уз често постојање семантичког „дуалог дна“ са скривеним порукама доступним само најпажљивијем оку. Превазилажење овог стила у последњим годинама Јевтић сматра логичним и добродошлим, увиђајући да се уметничка сцена Косова и Метохије може само оснажити новим идејама, стиловима и утицајима. То је видљиво већ и из изложбе радова професора Факултета уметности поводом које Јевтић пише, нпр. у примени савремених дигиталних технологија. Неки од стваралаца које истиче Јевтић јесу Сузана Вучковић, Естер Милентијевић, Анђела Јордановић, Невена Поповић, Бранислав Ристић, Јулија Дубовац, Бранка Лалић, Небојша Јоцић итд. Академски сликар Милица Костић приказује резултате ликовне колоније „Јесен у Призрену 2024“, одржане у Манастиру Светих Архангела код Призрена. Пратећи ликовни израз Зорана Зографа Сувајца, Наташе Петејчук, Мијалка Ђунисијевића, Михали Будаја, Александре Вуксановић, Тамаре Цветић Черне и Марије Здравковић, ауторка извештаја показује међусобне разлике у њиховом приступу, методологији, покрету четкице, одабиру перспективе и предмета, ликовне симболике итд. Колонија „Јесен у Призрену“ за Милицу Костић остаје место стваралачког отпора, где се старе вредности чувају, похрањују, а нове слободно стварају.

Јована Б. СУВАЈЦИЋ*

* Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, ORCID 0000-0002-7045-6463, jovana.suvajdzic@gmail.com